

myghed, tro, håb, kærlighed, fred, årvågenhed, klogskab og sandhed er placeret. En grundig gennemgang af planlægning, tegningsforslag og endeligt resultat.

Orla Pedersen har givet en morsom, veloplagt omtale af den excentriske maler Frans Schwartz og hans jomfruer, de kloge og de dårlige, som den dag i dag hænger så monumentalt i Stiftelsens festsal. Det klassisk-akademiske maleri arbejder med faste teatraliske positurer og ansigtsudtryk, som skildrer forskellige følelsesudtryk, og artiklen argumenterer overbevisende for sådannes brug i jomfrubilledet.

Tinne Vammen tager stiftelsens første forstanderinde Louise Fenger under behandling. En livshistorisk skitse med ekskurs til familie, politiske personligheder, grundtvigianisme, Louise Fengers arbejde med forsvarssagen m.m. Og Kjeld Meyer følger efter med en nøjere beskrivelse af Soldenfeldts Stiftels historie og økonomi op til i dag. Endelig slutter Karen Glente af med en skildring af beboerinderne gennem tiden.

Det er en spændende og utraditionel jubilæumsbog, hvor man gennem de mange indfaldsvinkler kommer vidt omkring emnet. Og det er meget stimulerende for læseren, at der ikke har siddet en hovedredaktør og strømlinet de respektive artikler. De fremtræder alle som stærkt personlige bidrag, sprogligt vidt forskellige. Man kan have sine favoritter. Orla Pedersens indledning »Hun døde af alderdomssvækkelse i 1920, 92 år gammel, frk. Oline Sofie Thuesen, og da havde hun boet på Soldenfeldts Stiftelse siden dens oprettelse«, falder nok bedst i denne anmelders smag.

Dorthe Falcon Møller

WILHELM KOOPS: Südtondern in der Zeit der Weimarer Republik (1918-1933).

Ein Landkreis zwischen Obrigkeitsstaat und Diktatur. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins Band 101. Neumünster 1993. 427 s., ill.

Med stor grundighed skildrer og vurderer Wilhelm Koops i sin disputats (1990) fra Christian-Albrechts-Universität zu Kiel de politiske strømninger i en landkreds lige syd for den danske grænse – Kreis Südtondern. I indledningen kommer forfatteren ind på, at det har været problematisk at finde materiale omhandlende personer og organisationer på et så lokalt niveau, som her undersøges. På trods af dette virker det efter gennemlæsning af bogen, som om de fleste sten er blevet vendt. Forfatteren har brugt flere forskellige typer af kilder til fremstillingen, fra regionale og centrale arkiver over landsdelens mange aviser til en række interviews (»Informationsgespräche«).

Forfatteren nævner to hovedårsager til at have valgt at undersøge netop Südtondern. Udover at det er en af de få landkredse i Slesvig-Holsten, der ikke har været underlagt en større undersøgelse, fremhæves den specielle omstændighed, at kredsen ved rigsdagsvalget i november 1932 var et af de områder i Tyskland, der kunne fremvise den største tilslutning til DNSAP (68,2% af stemmerne). Forfatteren vil undersøge, hvorfor befolkningen i den lille landkreds allerede før 1933 så entydigt sluttede op bag Hitler, og dermed gav en så negativ dom over den demokratiske Weimar-forfatning (s. 13). For danske øjne har

kredsen desuden interesse på grund af sin beliggenhed op ad grænsen. Opbygningen af bogen er ret traditionel. Efter at have beskrevet den historiske og socio-økonomiske baggrund (s. 17-70) bevæger fremstillingen sig kronologisk gennem tiden fra 1918 og frem til 1933 med rigsdagsvalgene som en slags holdepunkter.

Efter afstemningen om den dansk-tyske grænse i 1920 blev den tidligere Tønder-kreds delt. Den nordlige del gik, på trods af tysk flertal i hovedbyen Tønder, til Danmark på grund af enbloc-afstemningen. Den tyske del blev bevaret som en selvstændig landkreds med Niebüll som hovedby. Det blev dog ikke Niebüll, der lagde navn til kredsen. Man valgte at kalde kredsen Südtondern, et navn der i sig selv indeholdt et krav om en fremtidig grænserevision.

En grundlæggende tese i fremstillingen er, at allerede fra tiden før 1914 findes en række »præ-fascistiske« tendenser og træk i det bondedominerede Südtondern. Forfatteren gør derfor meget ud af at skildre centrale træk i et verdensbillede, som allerede før 1914 peger frem mod nationalsocialismen. Der er træk som antisemitisme, antisocialisme og antimodernisme, der som følge af politiske og økonomiske problemer bliver knyttet til nationalisme og antiparlamentarisme. En væsentlig del af bogen (s. 139-269) er en kronologisk skildring af de forskellige partier og organisationer, der i varierende grad og med efterhånden mere radikalt udtryk i tiden fra 1918 indeholdt netop disse træk og dermed fungerede som overgangsstationer til den samlende bevægelse – NSDAP (s. 192). Det var både erhvervsorganisationer (Landbund og Bauernverein o.a.) og mere ideologiske (Stahlhelm, Jungdeutscher Orden o.a.). Men samlet var de udtryk for en løbende og ensidig radikaliserings mod højre.

Hovedårsagen til denne udvikling var ifølge Wilhelm Koops en social angst affødt dels af den strukturelle krise i landbruget og dels af krigsnederlaget i 1918. Således kom Weimarrepublikken tidligt i modvind i Südtondern, allerede ved rigsdagsvalget i 1924 påpeger Koops et anti-demokratisk flertal i kredsen, en tendens der løbende blev stærkere gennem hele den skildrede periode. Oven i dette lagde den økonomiske krise fra 1929 yderligere pres på et landbrug, der allerede havde vist dets manglende formåen til at se sine egne strukturelle problemer. Krisen fremstilles ikke som en grundlæggende årsag, men som et »auslösende Moment für die Radikalisierung« (s. 395). Der var ingen vilje til at se de reelle årsager, i stedet forfaldt man til skinårsager (Versaillesfreden og SPD/Weimarrepublikken) og en overdrevet selvforståelse (Völkisch/romantisk). Forfatteren fremsætter ikke én forklaring, men beskriver et komplekst samspil af årsager.

Da DNSAP fra 1930 begyndte at sætte en seriøs offensiv ind i området, var jorden således gødet. De centrale træk i den nazistiske ideologi var allerede tilstede, og DNSAP kunne ved at udkonkurrere de øvrige højreradikale bevægelser fremstå som både den samlende og eneste. Inden da havde det, på trods af enkelte tilløb, ikke været muligt at få samlet kræfterne. Resultatet blev, at DNSAP fik en nærmest sensationel fremgang i kredsen. Ved rigsdagsvalget i 1932 opnåedes således, som nævnt, hele 68,2% af stemmerne.

Bogen fremstår som utrolig detaljeret. Et lille geografisk område og et begrænset tidsrum undersøges meget grundigt. Så grundigt, at man også får et indtryk af, hvilken rolle de enkelte ledende personer har spillet for meningsdannelsen i lokalsamfundet. Og i de enkelte afsnit er de lokale begivenheder stillet op mod udviklingen på rigs- og regionalt plan, så der fremkommer en

vekselvirkning. Hvis årsagssammenhænge skal belyses i al kompleksitet, er det nok kun muligt i »små« detailstudier som dette.

Alt i alt er det en spændende, interessant og ikke mindst velskrevet bog. Fra en dansk synsvinkel ikke mindst fordi man hele tiden kun befinder sig et stenkast eller to fra grænsen. Men også fordi den, som forfatteren håber i sit forord, giver anledning til at tænke over begivenheder i vor egen samtid.

Klaus Petersen

PETER RAMSKOV ANDERSEN: En vågen dansk, kristen ungdom. De danske Ungdomsforeninger under Besættelsen. Odense Universitetsforlag 1993. 189 s., Ill. 200 kr.

Bogen om de danske Ungdomsforeninger er femte og sidste udgivelse i forskningsprojektet om kirken under besættelsen 1940-45. Fem selvstændige monografier er efter danske forhold en ganske betydelig forsknings- og publiceringsindsats, og det må kræve, at initiativtagere og forfattere kan demonstrere områdets relevans og dets perspektiver for dansk samfundsliv i videre perspektiv.

Set isoleret giver bogen om ungdomsforeningerne ikke noget svar på, om projektet i sin helhed har været tilstrækkeligt væsentligt til at begrunde den store indsats med at beskrive kirken under de fem besættelsesår. Det skyldes, at forfatteren har valgt at udvide perioden for sin undersøgelse til et længere spænd af år på begge sider af besættelsen. Det har afgjort været en klog disposition, eftersom vi nu får et temmelig afgrænset socialt miljø skildret bredt og med både vækst- og nedgangsperioder afhængig af de ideologiske og samfundsmæssige vilkår i perioden – og det var måske, hvad flere af de øvrige monografier også burde have gjort for at sikre, at kirken og det religiøse og folkelige liv omkring den blev sat i et perspektiv, der var bredere end de særlige vilkår, som besættelsen gav det kirkelige liv.

De danske ungdomsforeninger organiserede landboudomdommen i specielt Jylland, og særligt de tyndt befolkede dele af Jylland, omkring et grundtvigiansk inspireret kirkeligt og nationalt arbejde. Lederne var skolelærere, præster og andre lokale ideologiske bannerførere og bevægelsen var meget tæt knyttet til højskolen. Peter Ramskov Andersen sørger for, at det snævre miljø kobles til andre relevante bevægelser som fx KFUM, Det unge Grænseværn, Dansk Ungdoms Samvirke m.v., og dermed når vi alligevel ganske langt ud i det danske samfund.

Der leveres en solid gennemgang af organisationshistorien – og dens kvaliteter ufortalt, er det den mindst perspektivrige del af fremstillingen. Gennemgangen af udviklingen i foreningernes værdigrundlag, aktiviteter og deres evne til mobilisering af medlemmer er derimod væsentlige brikker til en beskrivelse af det åndelige miljø i landbosamfundene fra 1920'erne og 30'erne til 1950'erne.

Under besættelsen tilslutter ungdomsforeningerne sig entydigt den nationale samling i besættelsens første år. Betydningen heraf lå i, at medlemmerne dermed blev holdt borte fra en påvirkning fra LS-kredse. Foreningerne så med dyb skepsis på det illegale arbejde, og miljøet søgte at fastholde de unge i en ren »åndelig« indsats.